

*Mladen Ibler & Birgitta Fritz***Kunglig reseledare i Heliga landet
och slottshövitsman i Sverige.**

Om Johan Vales märkliga karriär och verkliga identitet
samt Erik av Pommerns besök i Dubrovnik år 1424.

Kroatiska bidrag till nordisk medeltidshistoria

”Valska” kallades en nunna vid namn Margareta Johansdotter, som dog i Vadstena kloster år 1431. Däremot bars inte detta tillnamn av hennes medsystem Katarina Magnusdotter från Turkiet, som kommit dit via Neapel och Rom. Johan ”Vale” heter i Engelbrektskrönikan hövitsmannen på Köpingshus och Stäkeborg vid samma tid. Med detta tillnamn åsyftades sydeuropeisk, främst italiensk, börd.¹ I det följande kommer en ny identifikation av fogden med detta tillnamn i kung Erik av Pommerns tjänst att presenteras.

Johan Vale eller Franke, som han också kallas de svenska källorna, har hittills i den nordiska litteraturen identifierats som venetianaren Giovanni Franco, och det beror på att han omtalas som venetianare och uppträder med former av detta namn i samtida italienska källor.² Men Johan Vale skall i själva verket ha varit en kroatisk fursteson vid namn Ivan Anz Frankopan.³ Den slutsatsen kan dras med hjälp av i Norden tidigare okända källnotiser och äldre kroatiska historieverk.⁴ Vidare presenteras i det följande uppgifter, som belyser kung Erik av Pommerns förbindelser med denna kroatiska adelsfamilj Frankopan (*Segle, Wegle et Modrusse comites*), kungens resa genom Kroatien och särskilt hans vistelse i staden Dubrovnik (dåvarande Ragusa) på väg till och från Heliga landet 1424–1425.⁵ Om denna del av kungens pilgrimsresa har just ingenting tidigare varit känt här i Norden, utan man har bara rent allmänt antagit att kungen från Venedig tagit vägen över den dalmatiska kusten.⁶

Kung Eriks vistelse i Budapest 1424

Kung Eriks vistelse utanför sitt dansk-norsk-svenska unionsrike och pilgrimsresa till Palestina under några år på 1420-talet har utifrån utländska källutgåvor och internationell litteratur studerats av danska forskare kring sekelskiftet 1900.⁷ Det är bekant att kungen efter uppehåll i Pommern och Polen den 8 februari 1424 kom till Budapest (dåvarande Buda och Ofen). Hans vistelse där hos den ungersk-böhmisk-kroatiska kungen Sigmund, som var hans kusin på modernet,⁸ varade ända till sommaren och avbröts endast av en kortare resa i värdparets sällskap till Krakau (nuvarande Kraków) i mars för att övervara den polska drottningens kröning. Kung Sigmund vågade sig inte ut på längre resor än så på grund av faran från turkarna, som i rask takt höll på att lägga under sig Balkan. I Budapest hade ett antal danska rådsherrar redan före kungens ankomst inlett förhandlingarna om Danmarks rätt till Slesvig, som skulle avgöras av den tysk-romerske kungen. Så skedde till Danmarks förmån i juni 1424.⁹

I väntan härpå fick kung Erik vissa uppdrag. Ett var att förhindra en duell mellan greve Friedrich av Cilli (nuvarande Celje i Slovenien) och den kroatiska grevesonen Ivan Anz Frankopan, båda representanter för de mäktigaste adelsfamiljerna i Dalmatien, Kroatien och Slavonien, vilka länder låg, eller åtminstone tills nyligen hade legat, under den ungerska kronan.¹⁰ Orsaken var att den förre, som var bror till kung Sigmunds drottning Barbara, för sin älskarinnas skull dräpt sin hustru Elisabeth Frankopan, som i sin tur var kusin till den senares far. Greve Hermann av Cilli, far till den ene kombattanten, var för övrigt en av de furstar som skulle döma i Holstein-målet.¹¹ Först efter att ha lyckats avvärja duellen och fått till stånd en provisorisk kompromiss mellan familjerna Frankopan och Cilli kan kung Erik ha fattat beslutet att ta med sig unge Ivan Anz på den planerade pilgrimsresan.¹²

Förberedelserna för kung Eriks pilgrimsresa till Heliga landet

Sedan Danmark således tilldömts hela Sönderjylland den 28 juni 1424 lämnade kung Erik Budapest. Troligen bestämde sig kungen för att besöka Heliga graven först sedan han lämnat Danmark, men resan hade ändå hunnit bli väl förberedd innan han till sist kom iväg. Kung Sigmund hade redan i början av mars skrivit till Dubrovnik, som då var en aristokratisk lydrepublik under Ungern, och upplyst om kung Eriks planerade resa. Med vändande post hade stadens senat svarat med upp-

lysningar om Venedigs styrkor i området.¹³ Den oberoende republiken med namnet Ragusa på den dalmatiska kusten i nuvarande Kroatien var vid denna tid en viktig och blomstrande hamnstad och även ett kulturellt centrum. Dess skepp var vanliga i de adriatiska hamnarna i öster likaväl som i de italienska i väster, särskilt i Apulien, men de seglade även på andra hamnar i och utanför Medelhavet.¹⁴

I början av maj hade Dubrovnik fått ett nytt brev från kung Sigmund, vari han uppmanade mottagarna att värna om kung Eriks säkerhet. I svarsbrev den 17 maj upplyste man ingående om förhållandena i Medelhavsområdet, bland annat att det däromkring fanns 25 större och 15 mindre skepp från Genua och att antalet katalanska skepp ökade. I augusti, innan kung Erik kommit till Dubrovnik, har dess senat försett kung Sigmund med ytterligare upplysningar om säkerheten eller snarare osäkerheten på Medelhavet.¹⁵

Pilgrimsresans första etapp till Venedig

Rutten förefaller att ha varit noga planlagd. Kung Sigmund ledsagade till häst sin kusin åtta mil från Budapest i riktning mot Balatonsjön, närmare bestämt till byn Szekesfehervar (dåvarande Wissenburg).¹⁶ Därifrån fortsatte kung Erik via den av Cilli-grevarna styrda byn Varaždin i norra Kroatien till Zagreb. Följet använde den gamla romarvägen *magna via ad Zagabria*, den västligare av de två viktigare vägar som under medeltiden förband Ungern och Kroatien-Slavonien.¹⁷ Den bästa vägen från Zagreb till Adriatiska havet var sedan *magna strata a Modrus*. Modruš var en fästning halvvägs till havet, en av de många som tillhörde familjen Frankopan.¹⁸ Därifrån torde man ha fortsatt till den då viktiga hamnstaderna Segna (nuvarande Senj), där Nikola Frankopan, som blev kung Sigmunds ståthållare (*banus*) i Kroatien, hade sitt huvudsäte. Han var Ivan Anz' far.¹⁹

Eftersom kunskapen om kung Eriks pilgrimsresa efter det han lämnat Budapest huvudsakligen går tillbaka på källmaterial i Venedig, är det först från och med ankomsten dit som den hittills varit känd. Den 31 juli skall enligt italienaren Antonio Morosinis krönika två sändebud från Segna ha kommit till Venedig för att skaffa fri lejd för kung Erik och begära en fullt utrustad galär för pilgrimsresan till Heliga landet samt ett lån på 10.000 gulddukater, en mycket stor summa. Redan samma dag skall Venedigs senat enhälligt ha beviljat lånet, som dock inte kan beläggas i källmaterial. Följande dag utsågs sex ambassadörer, som skulle resa till Segna och ledsaga kung Erik och greve Nikola Frankopan, ”el signor de Segna”, i två galärer till Venedig. Samma källa uppger att kung Erik sägs

ha kvarlämnat 1.000 hästar och större delen av sitt följe i Segna. Med sig hade kungen ett femtiotal pilgrimsklädda följeslagare.²⁰

Kung Erik, nu i 40-årsåldern, åtnjöt vid denna tid stort internationellt anseende och betraktades som en europeisk maktfaktor. Han var inte bara den nordiska trerikesunionens kung med ännu så länge obestridd makt och med rätt till Sönderjylland. Utan han var också hertig av Pommern samt sväger eller kusin med flera dåtida furstar, främst kung Henrik V i England och, som framgått, kung Sigmund, sedermera tysk-romersk kejsare.²¹ Och de samtida omdömena om den nordiske kungens person från resan är positiva.²² Det ceremoniella mottagandet av honom i Venedig, dit han kom i sällskap med greve Nicola – men inte dennes son Ivan Anz – och med ett stort adligt följe, uppges ha varit osedvanligt påkostat och praktfullt. Härom och om hans vistelse i staden, vars sevärdheter förevisades av själve dogen, berättas i nämnda italienska krönika, och inte mindre än fem kända senatsbeslut i Venedig gäller detta besök.²³

Det har antagits att kung Sigmund, som förlorat delar av Dalmatien i krig med Venedig, skall ha försökt få kung Erik att medla mellan sig och republiken. Men då Venedigs dåvarande allierade, hertigen av Milano, inte hyste någon tilltro till kung Eriks *bona officia*, fick han lämna Venedig utan att ha haft framgång.

Kung Eriks besök i Dubrovnik på väg till Palestina

Antagandet att kungen därefter skulle ha tagit vägen över bland annat Dubrovnik har varit svagt underbyggt.²⁴ Ett 40-tal uppgifter rörande kung Eriks båda besök i Dubrovnik har nu dragits fram ur dess arkiv av Mladen Ibler, uppsatsens ena författare. De finns i akterna från Dubrovniks styrande och verksställande församlingar *Consilium maius*, *Consilium minus* och *Consilium rogatorum* från 1424 och 1425.²⁵ Inför kungens väntade ankomst beslöt senaten där genom omröstning (87 mot 5) den 9 september att ge honom 150 perper i gåva.²⁶ Den 16 september 1424 anlände så kung Erik och fick ett storartat mottagande av de styrande och befolkningen. Kort efter sin ankomst upplyste han vid ett hemligt möte senaten om att han under inga omständigheter avsåg besöka Venedig på återresan. Han förhörde sig om befintliga vägar till Ungern och fick rådet att resa genom Bosnien eller Montenegro, vilket var snabbast men å andra sidan mindre säkert. Den 18 september beslöts att tre adelsmän skulle skriva till kung Sigmund och upplysa denne om senatens överläggningar med kung Erik. Brevet sändes till Budapest två dagar senare, antagligen omedelbart efter kungens avresa från Dubrovnik.²⁷

Vistelsen i Palestina och återresan till Dubrovnik

På Medelhavet var risken för att råka ut för fientliga skepp och pirater alltid stor, och den lär vid denna tid ha varit större än vanligt. För att undvika att bli kidnappad reste kungen inkognito som sekreterare åt skeppets kapten Giovanni Giustiniani; ett sammanträffande är att hans förmåga att skriva korrekt latin skulle komma att ifrågasättas vid återkomsten till Dubrovnik. De som hade råd reste med en galär, ett kombinerat segel- och roddfartyg, som var både snabbare och säkrare än de överlastade koggar som fattigare pilgrimer fick nöja sig med. Som också framgår av notiserna om kung Eriks resa hyrdes galärerna i Venedig.

Från Joppe (nuvarande Jaffa) brukade pilgrimerna rida på åsnor upp till Jerusalem, vilket skall ha varit en och en halv dags resa. En så prominent pilgrim som kungen bodde sannolikt i det härbärke nära den Heliga gravens kyrka som en gång varit johanniternas. I Jerusalem dubbades kungen till riddare av Heliga graven på sedvanligt sätt av franciskanernas föreståndare på platsen och dubbade sedan själv de förnämsta av sina medresenärer, däribland Ivan Anz Frankopan.²⁸ Att denne dubbats av danske kungen sägs också i Pietro Querinis samtida berättelse (se nedan). Därefter återvände man till Joppe och det väntande skeppet, som kungen fått lov att hyra av en privatperson, innehavaren av Venedigs största bank- och affärshus, eftersom republiken för tillfället inte haft något skepp i arsenalen att ställa till förfogande.²⁹

Vid avfärden från Joppe inträffade en i litteraturen omtalad episod. Kungen blev då igenkänd och råkade illa ut. Under hans besök i Budapest hade en son till den bysantinske kejsaren, som samtidigt varit där, låtit måla hans porträtt i smyg. Tavlan hade sedan skickats till Palestina för att användas till utpressning mot kungen och han blev tvungen att betala en större lösesumma. Även om denna händelse var unik, fanns det annars många som skinnade pilgrimerna under deras besök i mamlukstaten, alltifrån sultanens ämbetsmän, som krävde tull, till vägvisare, tolkar, köpmän och andra som förstod att dra nytta av pilgrimstrafiken.³⁰ På Rhodos lånade kungen sedan 2.000 gulddukater av johanniternas stormästare att efter hemkomsten betala tillbaka till generalagenten för ordens skattkammare i Europa. Återbetalningen dröjde och frågan är om den någonsin blev gjord.³¹ Via Cypern och Korfu, där en dansk adelsman i kungens följe blev dräpt, seglade sällskapet tillbaka mot Dubrovnik, dit man kom från Apulien på själva juldagen 1424 efter en tydlig förhållandevis snabb resa till och från Heliga landet.³²

Kungen Eriks besök i Dubrovnik på återresan

Kungen fick logi i det palats, idag Knežev dvor, som disponerades av senatens ledare. Man beslöt att ge honom 60 perper om dagen till förnödenheter och tillät honom att importera en tunna grekiskt vin. Led-sagaren Ivan Anz Frankopan och dennes yngre bror Nikola inkvarterades i greve Sandalj's palats och fick 60 perper som engångsgåva.³³ Till hyran för galären från Venedig, som kungen nu efter palestinaresan ville sända tillbaka, bad han om ett lån på 2.000 gulddukater. Den 26 december beslöt senaten med 89 röster för och 28 emot att medge lånet. Men man krävde att kungen skulle kvittera egenhändigt, förutsatt att han kunde skriva grammatiskt korrekt! Annars skulle hans sekreterare skriva och kungen besegla.³⁴ Lånet skulle betalas i Senj, där han antagligen förväntades låna pengar av greve Nikola Frankopan, eller annars i Budapest. Det skulle i så fall återbetalas med samma goda gamla gulddukater som kungen fått i Dubrovnik och pengarna ges till Dubrovniks ambassadör, som skulle ledsaga honom dit. Inskjutas kan att dåtidens resenärer på detta sätt fick låna sig fram, eftersom det inte fanns något täckande bankväsen och bruket av köpmansväxlar ännu inte slagit igenom. Det handlade således inte bara om att klara av oförutsedda utgifter.³⁵

Enligt Morosinis krönika kom den venetianska galären mycket riktigt tillbaka till Venedig i januari och då utan kung Erik. Men den kom med "el so turzimano dito miser Zian Franchi", alltså kungens dragoman herr Giovanni Franco, och två namngivna sändebud från Dubrovnik. Man framförde till "la dogal Signoria" kungens ursäkter att han på grund av viktiga statsangelägenheter inte kunde komma till Venedig utan måste skynda hem! Tilläggas kan att kungen sedan inte alls gjorde sig någon brådska under hemresan.³⁶

En adelsman från Dubrovnik vid namn Maroje Nalješković (*Marinus de Nale*), fick uppdraget att följa kung Erik tillbaka till Budapest, medförande ett kvitto på 2.000 dukater, vilket var beseglat med kungens lilla sigill; han hade också med sig 1.000 dukater, som utgjorde två års tribut från Dubrovnik till kung Sigmund. Instruktionen till ambassadören var mycket detaljerad och vittnar om högt utvecklad diplomati. Varje eventualitet, även risken att kungen kunde dö under vägen, beaktades. Vidare anges hur man skulle handla om kungen vägrade att betala tillbaka lånet. Det ges också detaljerade anvisningar om takt och ton inför mötet med kungarna. Dokument av detta slag med många klausuler var gängse vid denna tid.³⁷

Kung Eriks återbesök i Dubrovnik utlöste, såsom arkivmaterialet visar, en enorm aktivitet inom stadsrepublikens styrelse. Till och med valet av nya ämbetsmän, som normalt ägde rum i slutet av december, hade fått lov att uppskjutas på grund av kungens besök och alla praktiska bestyr i samband därmed. Man valde ut en bestyckad galär med 25 beväpnade följeslagare till kungen. Dess kapten blev Paladin Gunduli (*Paladinus de Gondola*), som tillhörde en känd familj i Dubrovnik. Den 5 januari 1425 lämnade kung Erik staden och seglade till Almissa (nuvarande Omiš), där Ivan Anz Frankopans svärfar bodde.³⁸

Kung Eriks återfärd till Danmark via Budapest

I sällskap med nämnde ambassadören Naljeskovic, vars hästar i förväg fraktrats till Omiš, begav sig kungen och hans följe sedan landvägen till herr Ivan Anz' far i Senj och vidare på ovannämnda romarvägar till Ungern. Redan två dagar efter kungens avresa från Dubrovnik hade senaten skrivit till kung Sigmund och informerat honom om kung Eriks beslut att utnyttja en av stadens galärer och om hans förväntade besök hos greve Nelipic i Omiš.³⁹ Från januari till mars 1425 uppehöll sig kungen sedan i Budapest, varefter han tillbringade påsken hos kung Vladislav i Polen och i april besökte Toruń (dåvarande Thorn) i Pommern, där han sammanträffade med Tyska Ordens stormästare. Från Stralsund seglade han till Danmark och återkom den 24 maj efter att ha varit borta i 21 månader.⁴⁰

Kung Eriks utländske hövitsman på Köpingshus och Stäkeborg

I samband med den hyrda galärens återkomst till Venedig i januari skrev krönikören: 'Senare drog nämnde hans (kung Eriks) tolk herr Gian Franchi, elegant utstyrd och till häst, från Venedig till hans land för att besöka honom i hopp om att få sin belöning så att han ståndsmässigt kunde upprätthålla sin riddarställning.' Under ett besök i Milano 1426 skall hertig Fillipo Maria Visconti ha uppmanat honom att vända hem från 'det fjärran och främmande'.⁴¹ Detta skall ha varit innan herr Gian begav sig norrut. I slutet av maj samma år var han enligt några brevnöiser i Sverige.⁴² Antagligen år 1427 blev han kung Eriks hövitsman på Stäkeborg i Östergötland och fick, eller hade redan fått, också Köpingshus i Västmanland. I svenska källor omtalas han alltså som herr Johan Vale eller Johan Franke.⁴³ Han förvaltade båda fögderierna för kungens räkning, det var således inte fråga om pantlän. Uppdraget stod i strid med landslagens ofta upprepade förbud för kungen att använda utländska

fogdar inom förvaltningen. Den förstnämnda borgen vid Slätbaken var ett skydd för Östergötlands centralbygder och den senare för de rika bergslagerna i det inre av Mälardalen och järnexporten därifrån. I en fördragstext från 1439 slås fast att Stäkeborgs län skall ligga till 'slottet Stäkeborg som det låg till på den tiden när herr Johan Franke hade det i värjo av vår nådige herre'.⁴⁴

Märkligt nog med hänsyn till det allmänt dåliga källäget för denna tid omtalas herr Johan Frankes eller Vales innehav av dessa borgar med tilliggande fögderier inte bara i brev utan också i flera samtida berättande källor. Märkligast är de berättelser som den venetianske skepparen Pietro Querini och några män ur hans besättning efter hemkomsten till Venedig skrev om sitt skeppsbrott och sin ofrivilliga vistelse i Norden 1432. Under en seglats med vin och andra varor från Kreta till Flandern hade deras skepp förlit och deras livbåt drivit till Lofoten. På väg därifrån hade de i Trondheim fått rådet att uppsöka en viss "Zuan Franco", som sades ha blivit dubbad till riddare av danske kungen och vara deras landsman. Han uppgavs bo i en borg i kungariket Sverige, 50 dagsresor bort. De följde rådet och tog sig sedan öster- och söderut genom Norge och Sverige. I juli kom de via Vadstena slutligen till Stäkeborg och kunde sedermera berätta om sin vistelse där.⁴⁵

Engelbrektskrönikan, författad av riksrådets skrivare Johan Fredebern antagligen 1436–1438, redogör livfullt för hur det gick till när dessa båda borgar under upproret 1434 gick förlorade för Johan Franke. Inför belägringen av Köpingshus, som slutade med att borgen brändes ned, red han, enligt krönikan, "medh mykin qwida och stora sorgh" snabbt iväg för att förstärka sitt andra fäste, Stäkeborg. Men Engelbrekt kom också dit med sitt folk, och "Walan fik ater hiärtasorgh", diktade krönikerförfattaren. På uppmaning av upprorsledaren vågade Johan Vale inget annat än att överlåta borgen, står det, men bad först att få ta med sig sina ägodelar innan de lämnade huset.⁴⁶

Venetianskt besök på Stäkeborg

År 1432 fick Johan Vale således besök på Stäkeborg. Det var elva man ur en ursprunglig besättning på 68, som i sällskap med en vägvisare kom dit. Två av sydänningarna var från städerna Zadar och Sibenik, vilka som så mycket annat på den dalmatiska kusten behärskades av Venedig. På borgen blev de väl och gästfritt mottagna av 'vår landsman' Zuan Franco skriver i Pietro Querini, och 'adelsmannen Giovan Franco, en aktad och ärad baron under danske kungen', står det i manskapets berättelse.

Efter fjorton dagar följde hövitsmannen dem med 100–120 fina ridhästar till Vadstena. Syftet med resan tvärs igenom Östergötland, som tog dem fem dagar, var dels att söka avlat under den stora årliga Petersfesten den 1 augusti, dels att i folkvimlet där förhöra sig om möjliga båtlägenheter från Lödöse. I Vadstena stad ägde deras värd en gård, som hans son Mathias senare sålde. Denne Mathias, kallad Mafio och Mapheo i berättelserna, förde efter några dagar gästerna till hamnstaden Lödöse vid Göta älv, där familjen sägs ha ägt en stor gård i trakten. Från Vadstena var det åtta dagsresor, och Pietro Querini, som under färden hade feber, prisar i relationen sin värds omtanke att förse honom med en av sina bästa passgångare; det var en häst med så mjuk gång att han sade sig aldrig upplevt något liknande.⁴⁷

Herr Ivan Anz Frankopan

Så till sist frågan om den sydländske hövitsmannens identitet och meriter. Det var knappast för ett vanligt tolkuppdrag som denne kom att belönas med innehavet av två svenska slottslän, som förutsattes att gå med vinst. Snarare har uppdraget bestått i att fungera som expeditjonsledare av det slag som resande i turkiska områden vid denna tid behövde. Den beteckning en venetiansk krönikenotis använder förefaller att ha varit en variant av den arabiska ämbetsmannatiteln ”tarjumän”.⁴⁸ Ett sådant viktigare uppdrag förefaller att stämma bättre med det förhållandet att han var son till Kroatiens vicekung eller ståthållare från 1426, Nikola IV, och tillhörde en av medeltidens förnämsta kroatiska adelssläkter, Frankopan. Hans påstådda vapenbild – ett krönt lejon med tassar – motsvarar också det vapen som fördes av släkten Frankopan.⁴⁹

Ätten ägde ön Veglia (nuvarande Krk), norra delen av Kroatiens kust vid Adriatiska havet, staden Senj och landskapet Vinodol (nuvarande Lika) upp emot bergkedjan Velebit i norr med slottet Modruš samt åtskilliga besittningar i Slavonien och södra Kroatien. Ivan Anz var äldst av nio bröder och gifte sig 1416 med Katarina, dotter till furst Ivan Nepljic-Cetinski, överhuvud för en annan inflytelserik lokal släkt. När fadern dog den 26 juni 1432 skulle Ivan Anz som äldste son ära titeln *Regni Dalmatiae et Croatiae banus*, men han befann sig, enligt en samtida klosteranteckning från Krk, då hos den danske kungen.⁵⁰ Först efter 1434 omtalas herr Ivan Anz på nytt i Kroatien. Han råkade i strid med kejsar Sigmund och hade, när han plötsligt dog i december 1436, redan förlorat sin ståthållartitel, och det gick på grund av bl.a. interna familjestrider sedan utför med den tidigare så mäktiga ätten.⁵¹

Vid sin död skall herr Ivan Anz endast ha haft en minderårig son vid namn Juraj. I kroatiska genealogier nämns däremot inte den son i Sverige som omtalas med olika former av namnet Mathias. Medan Pietro Querinis berättelse talar om denne som en av ”Zuan Francos” unga söner, står det i manskapets berättelse att han var ende sonen. Hur det nu än förhöll sig därmed, så är detta egentligen inte något hinder för identifikationen av herr Ivan Anz. Medeltida släktbeteckningar var ofta vida, och det kan ha rört sig om en eller flera illegitima svenska söner, fostersöner eller rent av tjänare. För svensk börd talar att nämnde Mathias blev kvar i Sverige längre än fadern, rent av för gott.⁵²

Det är knappast heller något hinder att den kroatiska ädlingen har uppfattats som landsman och hans idiom som venetianskt av de skeppsdrivna från Venedig. Detta betyder inte så mycket för en tid som denna, då republiken Venedig med sitt språk bredde ut sin myndighet vida över östra Medelhavet och på Balkan. Snarare är det anmärkningsvärt att i de rätt utförliga berättelserna ingenting sägs om vilken ätt eller familj i Venedig, som han skulle ha tillhört. Till uppgiften om att herr Ivan Anz vid tiden för sin egen fars död uppehöll sig i Norden kan läggas att det helt saknas uppgifter om honom i kroatiska källor under åren 1425 till 1432, i detta fall ett ovanligt gott *e-silentio*-bevis. Tillsammans med det förhållandet att han är tillbaka på Balkan vid en tidpunkt, då hans svenska borgar gått fölorade och kungen tappat greppet om Sverige, stärker antagandet att herr Ivan Anz verkligen var identisk med Johan Vale. Det betyder att av alla utlänningar, mest danskar och tyskar, som kung Erik olagligt, och för sig själv på sikt ödesdigert, gav förvaltningsuppdrag i Sverige, torde herr Ivan Anz Frankopan ha varit den mest långväga.

Noter

- 1 *Vadstenadiariet. Latinsk text med översättning och kommentar*, utgivet av Claes Gejrot (1996), nr 235 och 424. De båda kvinnorna hade följt med när fru Birgittas kvarlevor fördes till Sverige 1373–1374. *Engelbrektskrönikan*, redigerad av Sven-Bertil Jansson, Stockholm 1994, s. 55 och 68. Uppslagsordet *Wale* i *Danmarks gamle Personnavne II. Tillnavne* (1954–1964).
- 2 W. Møllerup, ”Kong Erik af Pommerns Udenlandsrejse 1423-1425”, *Historisk Tidsskrift* 5 R. III (1882), s. 741 not 3; K. Erslev, *Erik af Pommern, hans kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning* (1901), s. 106; O.C.L. Vangensten, ”Erik af Pommern i Venedig 1424. Antonio Morosinis Krønike og Aktstykker fra Archivio di Stato ai Frari, Venedig”, *Danske Magazin* 6 R. I (1913), s. 83. Johan Vale omtalas som venetianare av G. Carlssons i hans artikel ”Engelbrekt Engelbrektsson”, *Svenskt biografiskt lexikon* 13 (1950). För tillnamnet Franke se *Danmarks gamle Personnavne I. Tillnavne* (1949–1953).

- 3 Även namnformerna Gian, Giovan, Zian, Zuan och Franchi förekommer som varianter av det bibliska namnet Johannes. Anz är en kortform av latinska *Angelus*.
- 4 Dr Mladen Ibler, förutvarande kroatisk ambassadör i Stockholm med kunskaper i danska, har tidigare publicerat några kortare uppsatser i ämnet: "Prince Ivan Frankopan, regent of King Eric of Pomerania at Stegeborg Castle – a contribution to the history of the princes of Krk and the 600th anniversary of the Union of Kalmar", *Hrvatski Iseljenički Zbornik*, Zagreb 1998, s. 314–320; "Skandinavski kralj Erik VII. Pomeranski u Dubrovniku i Ivan VI. Anž Frankopan kraljevski upravitelj u Švedskoj (XV. stoljeće)". Jfr Troels Dahlerup i *Danmarks Historie* 6, ed. O. Olsen, Köpenhamn 1989, s. 56–61 och "Zian, Ivan og Johan", *Skalk* 1998, s. 20–23, vari Iblers resonemang och resultat återges utan att han alls nämns. – Föreliggande uppsats är en överarbetning av ett manus av Ibler, vilken givetvis helt svarar för anført kroatiskt material.
- 5 L. Thallóczy & S. Barabás (red.), *Codex diplomaticus comitum de Frangipanibus* (1133–1527), MHH vol. 35 (1910) och J. Gelcich & I. Thallóczy (red.), *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae*, Budapest 1887. V. Klaić, *Povijest Hrvata*, vol. 2, Zagreb 1901, och *Kr ki knezovi Frankapani...*, Zagreb 1901. Om Frankopani (plur.), se *Lexikon des Mittelalters* IV (2002), sp. 766 f.
- 6 W. Mollerup, "Kong Erik af Pommerns Udenlandsrejse 1423-1425", (*Dansk*) *Historisk Tidsskrift* 5 R. III (1882), s. 741 not 3; K. Erslev, *Erik af Pommern, hans kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Oplosning* (1901), s. 106; H. F. Rørdam, "Danske Rejser til det hellige Land", *Kirkehistoriske Samlinger* R 5, Bd I (1901-1903); O.C.L. Vangensten, "Erik af Pommern i Venedig 1424. Antonio Morosinis Krønike og Aktstykker fra Archivio di Stato ai Frari, Venedig", *Danske Magazin*, 6 R. I (1913), s. 83. Erslev har känt till uppgifter i Dubrovniks rådsprotokoll men bara utnyttjat en enda rörande ett penninglån (a.a. s. 455 not 38; se nedan). Om Dubrovnik-notiserne se not 25.
- 7 Mollerup, a.a. s. 713 ff., särskilt s. 723 ff.; Erslev, a.a., s. 95 ff.; Vangensten, a.a., s. 72 ff.; för senare framställning se exempelvis Troels Dahlerups i *Danmarks Historie* 6, s. 56–61. Kung Eriks vallfart är visserligen omnämnd men behandlas inte i C. Noltes uppsats om furstliga pilgrimsresor till Jerusalem på 1400-talet i I. Erfen & K.-H. Spieß (Hrsg.), *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, Stuttgart 1997, s. 65 ff., eftersom den inte avsatt någon reseberättelse.
- 8 Sigmund (1368–1437) av huset Luxemburg, se *Lexikon des Mittelalters* VII (1999), sp. 868.
- 9 Erslev, a.a., s. 102 ff.; Mollerup, a.a., s. 726 ff. med uppgift om källställen i itinerariet s. 744.
- 10 Péter Hanák (ed.), *One Thousand Years. A Concise History of Hungary*, Budapest 1988, s. 30 ff. V. Klaić, *Povijest Hrvata*, vol. 2, s. 64; om Cilli se även *Lexikon des Mittelalters* II (2002), sp. 2084 f. och om Frankopani se hänvisning i not 5.
- 11 W. Altmann, *Regesta Imperii* XI, vol. 1, Innsbruck 1896–97, nr 5804–05. Om släktskapen se *Lexikon des Mittelalters* II, 2002, sp. 2084 f.
- 12 J. Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmund's*, 3, Hamburg 1841, s. 188 ff; Mollerup, a.a., s. 734 f.

- 13 J. Tadić, *Danski kralj Erik IX 1424: Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, s. 58; *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae*, s. 296–297.
- 14 B. Visković, "Dubrovačka Republika", *Hrvatski Leksikon* I, Zagreb 1996, s. 300–302; *Lexikon des Mittelalters* VII (2002), sp. 399 ff.
- 15 *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae*, s. 297–300.
- 16 W. Altmann, *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, Berlin 1893, s. 190–191.
- 17 L. Ćoralia, *Put, putnici, putovanja – ceste i putovi u srednjovekovnim hrvatskim zemljama*, Zagreb 1997, s. 205 ff.; Klaić, a.a., s. 41.
- 18 Klaić, a.a., s. 41.
- 19 Mollerup, a.a., s. 737.
- 20 Vangensten, a.a., s. 74 Venedig var vid denna tid en samlingsplats för dem som skulle till Palestina, och där erbjöds pilgrimerna gruppresor i olika prisklasser. Förutom en stor internationell litteratur om pilgrimsfärder till Heliga landet, se t ex Mollerup, a.a., s. 736 och senast P. Stobaeus, "De viaggio Terre Sancte", *Kyrkohistorisk Årsskrift* 2003, s. 91 ff.
- 21 G. Carlsson, "Erik av Pommern", *Svenskt biografiskt lexikon* 14 (1953), s. 274 ff.
- 22 Aeneas Sylvius (sedermera påven Pius II), som träffat kung Erik i Budapest, talar senare om hans tilltalande yttre och charm samt fysiska spänstighet men påtalar också hans märkliga klädsel. Också den venetianske krönikeskivaren, som för övrigt underskattade kungens ålder, ger en positiv bild av honom. Kungen har alltså rest som pilgrim och sägs exempelvis inte ha ätit kött utan bara fastemat i Venedig; se t ex Mollerup, a.a., s. 731 och Dahlerup i ovannämnda *Danmarks Historie* 6, s. 58.
- 23 Krönikenotiserna och vissa venetianska dokument har tryckts av Vangensten, a.a., s. 77–96; Erslev, a.a., s. 105.
- 24 Erslev, a.a., s. 105; Mollerup, a.a., s. 738; Vangensten, a.a., s. 75.
- 25 En otryckt förteckning över ett 40-tal på latin skrivna notiser från Dubrovniks arkiv (Por. arh. Dubrovnik), vilken är sammanställd av Ivan Mustać och kronologiskt ordnad av Mladen Ibler, finns hos redaktionen för Svenskt Diplomatarium i Riksarkivet. Här hänvisas generellt till akter i följande volymer *Consilium maius* 1424 vol. 3, *Consilium minus* 1424, vol. 3 och 1425, vol. 3, *Consilium rogatorum* 1424, vol. 3 och 1425, vol. 3; de flesta uppgifterna finns i akterna från sistnämnda församling, som var den verkställande.
- 26 Ursprungligen ett konkret bysantiskt guldmynt (vikt 4,6 g) var "perper" från mitten av 1300-talet endast ett räknemynt.
- 27 Förutom uppgift i Dubrovniks arkiv (se not 25), se *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae*, s. 300–301.
- 28 *Lexikon des Mittelalters* V, 2002, sp. 355; Stobaeus, a.a., s. 92 f. Detaljerade och mycket läsvärda berättelser från två pilgrimsresor till Heliga landet, skrivna av en tysk dominikanbroder, finns i översättning från latinet i bl a Felix Fabri, *Galeere und Karawane. Pilgerreise ins Heilige Land, zum Sinai und nach Ägypten 1488*, utgiven av H. Wiegandt (1996).
- 29 Mollerup, a.a., s. 738, Erslev, a.a., s. 105; Vangensten, a.a., s. 74.
- 30 Stobaeus, a.a., s. 93.

- 31 Erslev, a.a., s. 105; Mollerup, a.a., s. 740; Thomas Hatt-Olsen, *Dacia og Rhodos* (1962), s. 25 ff.
- 32 Mollerup a.a., s. 741; Stobaeus, a.a., s. 98.
- 33 Se not 25. *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungaria*, s. 302–308.
- 34 ”si possibile erit quod ipse sciat scribere in gramatica”.
- 35 Se t ex B. Fritz & E. Odelman, ”Svensk falkexport till Egypten på medeltiden. Studier kring en affärshandling från 1345 i Barcelona”, *Rättshistoriska studier XVIII* (1992), s. 64 ff.
- 36 *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungaria*, fol. 234v, 235; Mollerup a.a., s. 741. Om en vidare definition av begreppet ”tolk” se nedan.
- 37 Jfr notarialinstrumentet i den i not 35 anförda uppsatsen.
- 38 Se not 25; *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungaria*, s. 307–308.
- 39 *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungaria*, s. 308–309; Vangensten a.a., s. 83.
- 40 Mollerup, a.a., s. 742 f.
- 41 Vangensten, a.a., s. 83; *Codex dipl. com. de Frangipanibus*, vol. 35, s. 205–206.
- 42 Ragvald Pukes morgongåvebrev 1426 05 29, Broby, (Biographica K 20: Kyle, Hans, fol 38 r, Riksarkivet), och herr Bengt Königsmarks brev på hemgift till sin hustru Ingrid Karlsdotter (Gädda), 1426 05 30, (or. perg. Riksarkivet).
- 43 B. Fritz, *Hus, land och län, Förvaltningen i Sverige 1250–1424*, 2, Stockholm 1973 (omtryckt 1992) s. 43 f. och 89.
- 44 1439 08 21, tryckt i O.S. Rydberg, *Sverges Traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar. Del III, 1409–1520*, Stockholm 1895, nr 477.
- 45 Berättelserna är kända i olika äldre avskrifter och har sedan 1500-talet tryckts många gånger samt omtalas på många ställen i litteraturen. Se t ex versionen i *Navigazioni e viaggi raccolti da Gio. Battista Ramusio II* (Venedig 1559); *Beretning om den venetianske Edelmands Petri Quirini Skibbrud og Ankomst till Ön Røst i Nordlandene: A:o 1432*, utg. av G. Schöning, Det Trondheimske Selskabs Skrifter, Köpenhamn 1763; C. Bullo, *Il viaggio di M. Petri Querini e le relazioni della republica Venetia colla Svezia*, Venedig 1881) Senast H. A. Wold, *I Paradisets første krets* (1991) med Marie Aalens översättning av texterna på s. 123–149 (Pietro Querinis) och 151–172 (manskapets), vilken här utnyttjats. Om besöket i Trondheim se Wold a.a., s. 145.
- 46 H. Schück, *Engelbrektskrönikan. Tillkomsten och författaren*, Stockholm 1994; för notiserna i *Engelbrektskrönikan*, se not 1.
- 47 Wold s. 146 f., 170 f. Berättelserna skiljer sig på några punkter i detaljerna. B. Fritz, ”Det medeltida Vadstena”, i G. Söderström (red.), *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*, Stockholm 2000, s. 110, 149. Gården i Vadstena kom 1435 att säljas eller pantsättas till klostret för 223 mark östgötska penningar men återlöstes. År 1437 såldes den av Mathias, som även i Karl Knuts-sons jordebok omtalas som son till Johan Franke (*Codex C 4*, fol 8v–9, Riksarkivet). Uppgifterna om Lödöse-egendomen finns i den venetianske skepparens relation, se Wold, a.a., s. 147.

- 48 Vangensten, a.a., s. 83; T. Dahlerup i *Skalk*, s. 22. Uppslagsorden ”Dragomän” och ”Terjumän” i *Nordisk Familjebok* sant ”dragomän” i *Nationalencyklopedin*. Om ledar- och tolkrollen i praktiken, se not 28 i anført arbete av Felix Fabri, s. 92 f. och s. 332, not 10 och 11.
- 49 Även fadern hade besökt Jerusalem (1411), se Klaić, a.a., s. 113; E. Laszowski, *Posljednji Zrinski i Frankopani u umjetnosti*, u ”Posljednji Zrinski i Frankopani”, izdanje MH tisak Dioničke tiskare u Zagrebu, s. 297; J. Siebmacher’s *grosses Wappenbuch*, Band 35, Neustadt an der Aisch 1980, s. 48.
- 50 D. Šurmin, ”Hrvatski spomenici” I, *MHJSM*, Zagreb 1888, s. 131–132; Klaić, a.a., s. 133–134. Unionen och kung Eriks kungadöme uppfattades helt naturligt som Danmark, varifrån unionen vanligen styrdes.
- 51 F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb 1962, s. 224–226.
- 52 Klaić, a.a., s. 134. F. Liljeholm, ”Medeltida arvslogar och släktskapsbestämning”, *Personhistorisk tidskrift* 1950, s. 91 ff. Se not 47.